

C R O N I C A

Cărți, conferințe, congrese, expoziții

100 DE ANI DE PUBLICAȚIE OFICIALĂ. — « Monitorul Oficial » e în sărbătoare. S'a împlinit un secol de când apare, însoțind și simbolizând viața de Stat modern a României. E în acelaș timp cea mai veche publicație periodică pe care o avem. Dela acel 8 Decembrie 1832 al începutului, Monitorul a ieșit fără întrerupere până astăzi. Volumele lui, încărcate de un material documentar fără pe-

mează o prefață, destul de încâtăramată. I se văd epoleții. Are tonul sigur de sine, scurt și peremptoriu al oficialității. Ascultați: « In existența unei instituțiuni de Stat împlinirea a o sută de ani nu poate să constituie un eveniment atunci când Statul respectiv are, la rândul lui, o existență multi-seculară. Dar într'un Stat care nu are o stare civilă prea veche, centenarul unei instituțiuni constituie un eveniment de primul ordin ». Nu e bine? « Intr'un Stat care nu are o stare civilă prea veche ». E stilul care ar fi plăcut lui Stendhal.

Vine acum chipul Marelui Voevod, într'o uniformă care trebuie să fie de elev al liceului dela Dealul. E ca un semn. Numaidcât începe textul. Inginerul A. D. Bunescu, urmașul după o sută de ani al lui Eliad, scrie despre « Monitorul Oficial » 1832—1932, cu o informație migăloasă care învie trecutele vremi și figuri. Iată pe Marele Ban Gheorghe Iordache Filipescu, în ișlicul de boer divanit, pe generalul Kiselev, plin de fireturi și de decorații, trist sub ochelarii dați pe după urechi, și iată pe Eliad, pletos, dar cu mustața tunsă și cu haina încheiată până la gât, de tribun. După el se înșiră cei doi domni al Regulamentului Organic, Alexandru Dimitrie Ghica, în uniformă și înfățișarea de ofițer rus, și Gheorghe Bibescu, decorativ și subțire, între coloane, draperii, jețuri, cu mantie albă pe umeri și cu căciuliță cu surguciu pe o ureche, și apare Barbu Dimitrie Știrbei, cu ochii mari și cu sprâncene de femei. Nu lipsesc figurile celor din urmă prim-miniștri, I. I. C. Brătianu, mareșal Al. Averescu, Vintilă Brătianu, Iuliu Maniu, Nicolae Iorga, alături de câțiva miniștri de Finanțe și Interne, I. G. Duca, G. G. Mironescu, Virgil Madgearu, Mihail Popovici, C. Argetoianu. Dintr'o diagramă de tiraj, începând dela 1900, se vede că Desbaterile, de pildă, ieșeau la 1900 în 2000 de exemplare, sporeau în 1904 la 2200, erau la 1908 din nou 2000, ca să scadă în 1910 la 1800, să se salte la 2400 în 1916 și să cadă în 1917 la 1.100. « Monitorul Oficial » era și el în refugiu și se tipărea la Iași. În 1920 tirajul se întorcea la 2200, urca la 2400 în 1928, ajungea la 1300 în 1930 și la 1200 în 1932. E puțin și, în tot cazul, e mai puțin decât la 1900. Să se fi micșorat după Unire interesul pentru Desbaterile parlamentare? E greu de răspuns. Țifra absolută e însă mult mai mică. Se dă și un tablou de directori, începând cu Eliad. E un număr de 35, din care a fost înlăturat dela reproducere, unul, ca nevrednic. Sfârșitul e destul de bine adus și de frumos: « Imprejurările au vrut deci ca anul 1932, re-introducând scara lui I. Eliade Rădulescu (anul trecut a apărut tabla de materii), să încheie cei 100 ani de viață ai « Monitorului Oficial », cu confirmarea că spiritul acestui mare Român pus la baza ziarului Statului, l-a urmărit în toate glorioasele împrejurări pe care le-a înregistrat, dela cele două principate vasale din 1832, și a pecetluit și acest prim centenar ».

Al doilea studiu privește « Monitorul Oficial în serviciul istoriei Românilor dela 1832 la 1932 ». E scris tot de inginerul Bunescu și e cel mai viu și mai atrăgător din toate. Nicăieri viața zi de zi a țării nu se poate urmări mai de-a-dreptul decât aci, firește în existența și în actele ei oficiale. Am răsfoit eu insumi Monitorul Oficial cu acest prilej și în mine învie, pe foi grele de chirilică sau pe foi cu proclamații și cu legi ale nouilor așezări, toată caldă luare aminte de atunci. « Buletinul

Coperta volumului comemorativ

reche, umplu o bibliotecă. Se cuvenea de aceea ca mulți să fie față în ziua amintirii. Noi am încercat la timp să ne facem datoria.

Cel mai frumos monument era însă firesc să-l ridice « Monitorul Oficial » însuș. El a pregătit un volum comemorativ, care trebuia să-i arate atât istoria în toți acești ani cât și puțințele grafice de astăzi. « Monitorul Oficial » înseamnă nu numai publicația oficială a Statului român, dar și cea mai puternică întreprindere tipografică a țării. Le găsim pe amândouă în foile acestea groase pline de text și în reproducările negre și colorate, care îl împodobesc. Printre ele dăm, ca probe de tipar, și de planșe colorate din « Boabe de grâu », pentru că revista se tipărește la Imprimeria Națională, fosta Cultură Națională, din marginea Filaretului.

Deschideți coperta de carton gros, cu aur și verde pe fond alb. Planșa întâia aduce chipul Regelui, hotărît și tânăr. Ur-

Alexandru Dimitrie Ghica, Domnitorul Munteniei (1834—1842)

(După un original în ulei de la Academia Română). Din volumul comemorativ *Monitorul Oficial*, o sută de ani

din 1834, în Nr. 24, publică proclamația din 21 Iulie a prințului Alexandru Dimitrie Ghica la sosirea în Giurgiu, programa primirii, proclamația prin care el desființează sărutatul mâinii Domnitorului de către boeri. Răspunsul boerilor îl găsim în Nr. 26, iar Nr. 34 descrie serbarea suirii pe tron — o licărire de speranță în întronarea unor vremuri mai bune pentru nefericita țară». Iată apoi Revoluția dela 1848, necazurile ridicate de războiul Crimei, pregătirile Unirii, intrarea în scenă cu mantia lui cu pelerină a lui Cuza Vodă, marile orândueli ale celor șapte ani, detronarea, plebiscitul, Carol I, războaiele, unirea cea mare, apoteoza. E cel mai mare secol al neamului românesc. Printre foi se așază chipurile celor doi regi și câte o planșă colorată, cum e aceea a turnului Colții, luată din «Boabe de grâu». Urmează reproduceri de pagini din Monitor, dela diferite date caracteristice. Iată pagina întâia din numărul dela 11 Decembrie 1861: «Proclamațiunea Înălțimei sale Domnitorului către națiunea Română. Români! Unirea este îndeplinită. Naționalitatea română este întemeiată! Acest fapt măreț, dorit de generațiunile trecute, aclamat de Corpurile Legiuitoare, chemat cu căldură de Noi, s'a recunoscut de Inalta Poartă, de Puterile garante, și s'a înscris în datinele Națiunilor». Lumea știa atunci ce înseamnă strigătele de bucurie ale biruinței.

Celelalte studii, Direcția generală a Monitorului Oficial și Imprimeriilor Statului de A. D. Bunescu, Imprimeria Centrală de Alexandru Eremia, Imprimeria Chișinău de A. Sălăgeanu, Fabrica de timbre de G. A. Ioachimescu și Imprimeria Națională de C. H. Nicolau, sunt părți ale unui singur întreg și care dau la un loc marele așezământ. El ni se arată bine încheșat, mândru de rosturile vechi și de trecut și pregătit să înfrunte vremurile. Popasuri colorate de planșe, de figuri domnești sau de miniaturi sfinte luminează cetirea. Iar pentru specialiști năvălesc diagramele și se așează în etaje fotografiile de mașini și de ateliere.

ROMÂNII DIN ALTE ȚĂRI. — Vorbind despre Români, cari n'au putut să intre nici între hotarele largite ale României, mă simt îndemnat să încep, nu cu oameni și cu fapte de azi, ci cu Nicolae Bălcescu și cu scrieri dela 1848. E mai mult decât numai un mijloc să ne întoarcem către izvorul de putere al trecutului: o dovadă de vechimea preocupării între noi și de moștenirea unor îndatoriri. Zarea se va limpezi mai bine pentru înțelegerea stărilor de acum.

În «Amintiri din pribegia după 1848», scrisorile publicate la 1889 de Ion Ghica, figura care se desprinde mai luminoasă e aceea a lui Nicolae Bălcescu. E întâiul patriot român modern, destul de vijelios ca să-i întrecă și pe cei mai vijelioși contemporani, dar destul de chibzuit ca să fie între ei capul politic. Boierinaș cu rădăcini argeșene, el a tras brazda pe care alt boierinaș de peste apă, muscelean, trebuia s'o ducă mai departe și să așeze temelile țării de astăzi. Muntenii se dovedeau astfel, între ceilalți români, poporul politic. Dela 1848 încă, ei luaseră hățurile. E caracteristic de pe acum și vădit din aceste «Amintiri» că Moldovenii aproape lipsesc din fierberea ne mai pomenită a aceluia an sau se mulțumesc numai cu locurile de al doilea. Ei visau și pregăteau strunele pe care aveau să cânte cele mai adânci versuri și cea mai frumoasă limbă a sufletului românesc. Rosturile se împărțiseră. Iașul lăsase de atunci pasul Bucureștiului

și anul 1859 avea să fie pentru Moldova anul de jertfă de mult pregătită și de neînălțurat.

Bălcescu a văzut problema întregă a Românilor. În multe noi am mai pierdut dela el în înțelegere. În patimă și convingere nici n'a fost ajuns. Iată de pildă latura aromână a preocupărilor lui. E la Paris, în 26 Octombrie 1849; era la puține săptămâni după ce plecase din Câmpeni, de lângă Iancu, și străbătuse ca donițar moș Ardealul și Țara Ungurească printre Cazacii și Svarțghelbii cari-l căutau:

«Eu aveam hotărîrea, viind la Constantinopol, de a mă așeza între Cuțo-vlahi, căci socot de neapărat a dezvolta naționalitatea într'acest avantpost al românismului. De ai putea trimite un om sdravăn acolo, ca să ne facă un raport asupra stării morale și politice a lor, apoi am căuta o școală, și să dăm de lucru la atâția tineri ce mor de foame. Ar trebui ca trimisul tău să se ia acolo bine cu popii și episcopii și să-i (îndemne) a căpăta fonduri pentru deschiderea unei școli».

Și dovadă că nu era un gând trecător, la 13 Ianuarie 1850 revine asupra lui dela Londra, când aștepta să-i vorbească lordului Palmerston:

«Hotărîrea lui Ionescu e bună, dar ar trebui să nu uiți ce ți-am scris și pe Cuțo-vlahi».

Dar acest program pentru românitatea balcanică și mărturisirea de credință a muntenismului lui activ? Gândul e măreț și utopic, dar faptele pe care se reazimă aproape adevărate. Cea mai mare parte din locuri o călcăse singur. Il izbise ceea ce scrie, Românii pulverizați în toată Peninsula.

Din visurile lui Bălcescu nu s'a păstrat decât Dobrogea. Românii din lungul Dunării sunt uitați; de cei din Serbia abia se poate vorbi; Macedonenii încep să fie o amintire istorică. Iar vremurile merg din ce în ce mai repede:

«Nația română din toate națiile Orientului are cel mai frumos viitor, este mare, cred mai la zece milioane, este compactă și cuprinde tot ținutul dintre Tisa până la Marea Neagră și din Carpați la Balcani, căci trebuie să știi că în Transilvania afară de vreo 400.000 de secui, sași, ungurii sunt numai câteva mii și încolo tot români. Asemenea în Banat. Dincioace de Tisa sunt foarte puțini sârbi. În Bulgaria m'a mirat încă foarte mult neîntâlnind din Balcani și până în Dunăre nici un sat bulgăresc, ci numai sate românești. Unde sunt bulgarii?»

«În Bulgaria se află puțini prin orașe și apoi între Vidin și Niș și dincolo de Balcani. Românii se întind în toată Bulgaria proprie și pe tot malul drept al Dunării până la Belgrad. În partea serbică, pe Dunăre, după cum mi s'a spus sunt mai mult de 40.000 de familii române. Bulgaria proprie dar, după locuitorii ei de astăzi este o țară românească; vezi dar că am drept să reculez hotarele patriei noastre până în Balcani. O să moară Boliac de necaz că n'a avut el întâiu această idee. Românismul nu se va putea dezvolta și scăpa de atâți vrăjmași ce-l apasă până când ambele principate nu vor fi libere și nu vor organiza puterea lor armată, astfel cum o visam acum vreo cinci ani, și cu care să-și tragă cu sabia hotarele naționale. Puterea publică a unui stat organizat este singura garanție a sa. Dumnezeu meu politic de mai multă vreme este *puterea*, este *Iehova*, este *Dumnezeul armatelor*. Este de trebuință a populariza între români aceste idei și a întoarce idea lor națională către armă numai, căci numai cu dânsa se vor mântui și vor fi mari și puternici. Eu simt cu atât mai mult această trebuință, că se află între noi o școală romantică,

care disprețuiește puterea materială a unui stat și ne vorbește numai de puterea dreptului (vezi de ex. adresa guvernului provizoriu din Iulie anul trecut către Soliman Pașa). Școala romantică în care iau parte atât Ruset și Eliade cât și alții a pierdut revoluția noastră. Știu că și tu ai ideile mele și neștiind ce se va întâmpla cu mine aici, a-și dori să nu le păstrezi pentru tine ci să cauți a le populariza».

nu e știut exact, dar e sigur că trece de un milion. Sunt state în Europa, care au mai puțini locuitori. O nouă Românie s'ar fi putut alcătui cu toată această lume de acelaș sânge, de aceeaș limbă, de aceeaș credință și de acelaș suflet cu noi. Astăzi trebuie s'o urmărim numai cum se scufundă fragment după fragment, în șapte sau opt țări deosebite. Propriile noastre probleme sunt prea grele și grabnice ca să putem întoarce către acești Români toată luarea aminte activă pe care primejdia în care ei se află, din punct de vedere național, ar cere-o.

Românii de peste graniță pot fi împărțiți în două mari grupe: Românii din Peninsula Balcanică și ceilalți. Cele două grupe sunt ca număr aproape egale, dar destul de deosebite ca obârșie și ca stare de drept. Cea dintâiu o alcătuiesc mai cu seamă Românii de cari vorbea pentru întâia oară atât de frumos, Bălcescu, dându-le însă numele grecesc de Cuțovlahi, adică români schiopi, datorită poate mersului lor de munteni, cu toată greutatea corpului lăsată pe un picior, la urcat. Dela Greci, numirea a ajuns la conicari și la întâii noștri istorici, Miron Costin, Constantin Cantacuzino Stolnicul, Dimitrie Cantemir, Gheorghe Șincai, unde a găsit-o și Bălcescu. Dintr'o scrisoare dela 24 Ianuarie 1804, adică de acum o sută douăzeci și nouă de ani, a lui Șincai către Engel, pe care o găsem citată în studiul monumental despre Aromâni, publicat de curând de d-l Th. Capidan, în colecția de Studii și Cercetări a Academiei Române, marele ardelean zice în latineasca lui pietroasă: Gândul meu e să scriu istoria întregului neam românesc, și chiar a Cuțovlahilor, cărora li se zice Țințari, Meum quippe est Annales universae Nationis Valachicae, proinde etiam Kuzzo-Valachorum quos Csen-tsaros vocant conscribere. Acesta, Țințari, este numele pe care li-l dau Aromânilor în deosebi Sârbii, izbiți de ciripitul pe care îl aduce în limba lor pronunțarea țe și țî a grupului ce, ci.

În aceeaș lucrare, d-l Capidan crede că numărul Aromânilor din întreaga peninsulă balcanică, ar fi astăzi de 300.000 până la 350.000. Cifra e dată în urma unor cercetări făcute la fața locului, dar nu poate avea o valoare științifică. Altfel ar fi dacă ea s'ar putea scoate din recensământul populației țărilor unde Aromânii locuiesc sau din orice altă catagrafie bisericească și neoficială. Un călător, fie el și om de știință, își poate face foarte greu o părere exactă despre numărul unei populații pe un teritoriu atât de întins, sub atâtea regimuri politice și cu un fel de viață atât de aparte. Distribuția, din acelaș izvor, a acestor Aromâni, ar fi: 150.000 în Grecia; 100.000 în Jugoslavia, 50.000 în Bulgaria și 65.000 în Albania. Ei ar înfățișa în tot cazul starea de astăzi a romanității balcanice câtă s'a mai putut păstra în trecerea secolelor și în marile răsturnări politice din Peninsula ale vremii din urmă. Ar fi vorba de o a doua țară românească, sau mai bine

Pagină din cartea lui Ucuta, Viena, 1779 (Din Th. Capidan: Aromânii)

De atunci, și întrucâtva pe urmele lui Bălcescu, hotarele naționale au fost trase cu sabia, însă pe linia arătată mai dinainte de drept. Ele stau astfel în istorie ca o frumoasă construcție, numai pe alocuri cu mici dări îndărăt, dar de două ori mai puternică, tocmai pentru că ambele principii au lucrat la înălțarea ei. Atât că hotarele țării nu sunt și hotarele naționale. Destui Români au rămas pe dinafară. Numărul lor

aromânească, pe care ar fi putut-o înființa și au încercat-o în Pind după dărâmarea frontului germano-bulgar, fără legătură de hotar cu țara dela Dunăre. Cercetând însă în realitatea politică de astăzi pe Români din Balcani, îi găsim nu în forma aceasta unitară aromânească, ci în forma mixtă nord și sud dunăreană, într'un număr mult mai mare și supuși ai patru state deosebite, iar dacă lărgim puțin cadrul până la Români din mica peninsulă adriatică Istria, ai cinci state.

Aromâni curați sunt Români din Grecia și din Albania. Ei nu sunt decât o rămășiță din ce au fost și au însemnat altădată. Dacă pentru Români din nordul Dunării și pentru toate popoarele creștine ale Peninsulei Balcanice, împărțirea imperiului turcesc a fost o condiție a existenței lor naționale, pentru Aromâni ea a însemnat începutul risipirii. De unde înainte alcătuiau o masă de populație care se putea mișca ușor înăuntrul aceluiași hotar, avea și își putea împropăta prin contact direct conștiința unității și nu trebuia să se aperse de tendințe de desnaționalizare, totul s'a schimbat după aceea. Ceea ce le-a rămas, e armătura unei culturi materiale, care-i deosebește numai de câte de toate celelalte neamuri conlocuitoare, mai fericite din punct de vedere politic, și amintirea unor începuturi strălucite de cultură spirituală. E destul să amintesc de ceea ce a însemnat orașul Moscopole cu școala lui de cărturari ca Teodor Cavaliotti, cu program grec, și Constantin Ucuta, cu program național. Singura apariție a unei familii de Aromâni din Grecia, din Bulgaria sau din Albania, pe drumurile Cadrilaterului, cu portul măreț de munteni, cu mersul și cuvântul sigure de sine, da oricui impresia unui popor de mândră tradiție și de veche cultură. Nepotrivirea cu mediul mult mai târgoveș și mai afănat nu trebuie să înșele. De altminteri, impresia dela început se face în curând convingere, când după o scurtă conviețuire Aromânii aceștia veniți de departe și stângaci într'o lume nouă, se așează în fruntea celorlalți, prin spirit de întreprindere, prin mai bună stare și prin îndrăzneală de luat piepțis viața. Ceea ce se întâmplă în mic la noi în regiunile mai mult de emigrare decât de colonizare organizată, ale Dobrogei, s'a întâmplat timp de secole în Peninsula Balcanică.

Starea culturală a Românilor din Grecia este mai bună decât în alte părți. Ei au cele mai multe și înalte școli întreținute de Statul român, școli primare dela Livádz până la Samarina, dar și școală superioară de comerț la Salonic, la Sărana aromânească, și gimnaziu de băieți la Grebena și Ianina. Atât la Salonic, dar mai ales la Atena, în Universitate, în Parlament sau în instituțiile economice de Stat sau participare, Aromânul ajuns profesor universitar, deputat sau bancher, e o apariție aproape curentă. Cetățeni de frunte ai țării lor și câștigați în întregime noii culturi ei nu uită obârșia aromânească, legăturile cu satul de sub munte și cuvintele dialectului matern cu care au plecat de acasă ca să birue în lume. Cunoscut membri ai aceleiași familii, unii porniți spre miazănoapte și ajunși oameni de seamă în România sau Jugoslavia, alții porniți spre miazăzi și intrați în clasa conducătoare greacă. Uneori patrioți infocați români, sârbi sau greci, e înduioșător când, aduși de întâmplare la un loc, se simt peste orice considerație actuală, una prin conștiința, mai puternică decât orice valuri și îndatoriri, a obârșiei comune aromânești. Ca o recunoaștere a acestei legături ei lasă atunci de o parte limbile de împrumut sârbă, daco-română cultă și greacă și se întorc la vechia limbă a copiilor

și a părinților. Ai atunci ca o imagine a Peninsulei Balcanice de comunitate romanică, dar împrăștiată în cele patru vânturi, cu o moștenire politică, România în formele ei de astăzi, și cu o moștenire etnică, acești Aromâni ai tuturor și numai ai lor nu.

Români din Grecia au avut nespuse suferințe de pe urma atât a războiului purtat pe teritoriul lor, cât și a păcii, cu vestitul schimb de populație cu Turcia. Intre cei plecați spre Anatolia, ca Musulmani, s'au găsit și Români megleniți, cari își schimbaseră mai demult legea strămoșească. Cea mai mare nenorocire pentru ei a fost însă așezarea în mare parte în aceste locuri a refugiaților din Asia mică. Infățșarea Macedoniei grecești și a provinciilor din jur, spre Tracia sau spre Tesalia, e astăzi alta decât acum zece ani. Pentru mulți dintre Români s'a pus atunci chestia plecării. întâii Aromâni, cari ne-au venit, erau din aceste părți și împinși de aceeaș strămtorare. Cei rămași o duc foarte greu.

Români din Albania, cari își zic Fărșeroți, după un sat Frășari, apărut și la noi lângă Siliștra, în toată curățenia lui sonoră, se pare că sunt pe cale să-și recapete unele drepturi la cultura proprie, prin școală începătoare și prin biserică, pierdute de câțiva ani. Albania e o țară de opt sute de mii de oameni și ar dori să nu-și creeze o chestie minoritară. Români au trăit în atât de strânse legături cu Albanzii încât frații lor ajunși să-și încropească un Stat propriu, parcă le-ar cere să nu le mai facă și această greutate și să vrea să fie mai departe de alt neam. În vremea din urmă ne-a venit însă vestea, de cinstă pentru Albanezi, că se dă din nou voie limbii românești în câteva biserici și școli. Ar fi fost nedrept și ar fi fost și primejdios să fi fost altfel.

În Bulgaria apar atât Români macedoneni cât și Români dunăreni. Cei dintâi sunt în grupuri mai strânse în miazăzi, unde s'au pierdut în multe locuri în masa bulgară, și se găsesc risipiți în toată țara. Cei din urmă au rămas legați de Dunăre și s'au suit cel mult pe unele râuri. Recensământul bulgar nu ne lămurește destul asupra numărului nici al unora, nici al altora. Mulți din Români macedoneni ai Bulgariei au fost siliți să se expatrieze pentru totdeauna și să se așeze în partea de Românie, unde totul le aducea mai mult aminte de locurile strămoșești. Cei rămași au două școli primare, una la Giurmaia de Sus și alta la Sofia, unde funcționează și un mic gimnaziu; toate însă întreținute de Statul român și cu program școlar din Regat. Tot la Sofia există și o frumoasă biserică, ridicată de colonia macedoneană locală, pe vremuri foarte bogată, cu îndemnul și sprijinul Regelui Carol I, care a rămas totdeauna legat de amintirile războiului neatârării purtat pe pământul Bulgariei. Români din lungul Dunării sunt mai numeroși în județul Vidinului, în peste 30 de sate fără vreun amestec, și în județul Plevnei, unde înflorește mai ales satul Coslodui, de aproape 6.000 de locuitori, în covârșitoare parte Români, afară de mici colonizări programate în coastă, și unde a coborât de pe vaporul Radečki marele poet Botev, plecat tot dela noi, dela Giurgiu, ca să înceapă drumul lui de glorie și de moarte înăuntrul Bulgariei, în ajutorul războiului româno-ruso-turc. Români de aici cari trebuie să se urce, prin urmare fără Macedoneni, la cel puțin 60—70 de mii, au datorită și vecinătății imediate cu România, o conștiință de neam aparte mai vie. Pentru păstrarea ei n'au însă școli în limba românească și bisericile, puține câte le-au rămas din vechi, dau îndărăt prin piedicile

care se pun la pătrunderea cărților noastre liturgice și la pregătirea unui personal bisericesc propriu. Tinerii de-acolo cari studiază la noi, nu s'ar putea zice, nici cu cea mai mare bunăvoință, că sunt chiar îmbrățișați la întoarcerea în Bulgaria. Poate că inițiativele din urmă, de apropiere între cele două popoare, român și bulgar, vor duce și la îmbunătățirea vieții culturale a Românilor din Bulgaria. Ea ar fi prin urmările ei de două ori bine întâmpinată, pentrucă nu trăiesc numai Români în Bulgaria, ci trăiesc și Bulgari în România.

Românii din Jugoslavia se împart în trei cuiburi, cu soartă și cu înfățișare deosebită. Cei dintâi sunt Românii din Macedonia sârbească pe cari d-l Capidan îi socotește la 100.000, iar recensământul sârbesc din 1921, singurul publicat pe naționalități, la 9056. Intre ei e o tradiție de mare mândrie aromânească, întrupată în liceul din Bitolia, prin care au trecut atâția Români cu rosturi însemnate în literatura și viața publică a României contemporane. El a stat deschis ca o făclie de cultură românească aprinsă în Balcani dela 1890 până la 1915. E păcat că ceea ce s'a născut și a putut înflori sub păgâni a trebuit să se stingă sub creștini și prieteni.

Al doilea cuib e acela al Românilor din Timoc, foarte vechiu, găsit pe aici și descris încă de pe când Austria izbutea prin vitejia lui Eugeniu de Savoia să se apropie de Dunăre, și îmbogățit prin emigrații olteneste în epoca de consolidare a Serbiei și la chemarea Regilor ei. N'au ceeace se chiamă drepturi minoritare de școală și biserică și s'au apărut până acum de desnaționalizare mai mult prin izolare. Statistica sârbească îi socotește la 142.773 de suflete, iar oamenii noștri de știință cari au călcat sau au cercetat regiunea, la cel puțin de două ori pe atâta. De multe ori e de așteptat ca declarațiile de naționalitate în asemenea regiuni să fie nesigure și să dea loc la interpretări, care să aducă rezultate de controversă ca acestea. În cazul de față poate că e și ceva în plus.

Al treilea cuib e acela al Românilor din Banatul jugoslav, lăsat Serbiei prin tratatele de pace. Deși conștiința românească e aci vie și împrejurările sunt cunoscute și din alte izvoare, nu s'a putut ajunge la o cifră de populație valabilă pentru ambele părți. Recensământul Statului vecin și aliat arată 72.377 de Români pe când condicile bisericilor noastre vorbesc de aproape 150.000. Din asemenea deosebiri de calcul reiese că în cele din urmă noi știm că avem în Jugoslavia între 400 și 450 de mii de conaționali, iar statistica oficială jugoslavă nu cunoaște și n'a descoperit decât 229.398. E, în tot cazul, cel mai mare număr de Români cari trăiesc într'un Stat balcanic. Se înțelege atunci și interesul deosebit pe care li-l arătăm. O comisie anume discută acum la Belgrad rezolvarea în folosul acestei minorități românești a unor probleme de ordin bisericesc și școlar din Banatul jugoslav, unde biserica funcționează după Statutul șagunian și în atârnaire ierarhică de Sfintele Episcopii ale Caransebeșului și Aradului, dar școala confesională, oprită de Constituția jugoslavă, a dispărut lăsând după ea numai ruina unor catedre, tot mai puține, de limba românească. Dar am văzut că în Jugoslavia afară de Românii din Banatul jugoslav, mai sunt și alții. . .

Despre Românii din Istria, așa puțini cum sunt, pentrucă nu mai numără nici cele 3.000 de suflete de pe vremea lui Ion Maiorescu, am avut norocul unor studii amănunțite cu cercetări la fața locului de d-l Leca Morariu. Tot d-sa a tipărit și întâia carte de cetire fonetică în limba cu sonorități ciudate a acestor frați răsleți.

Românii dela mieznoapte de această linie sunt Românii rămași Ungariei de alungul întregii granițe, între 50 și 150.000, după cum se socotesc și cei mărturisii ca atari și cei cari încep să se îneco în valorile etnice ungurești ale pusteii; Românii din cele câteva sate ale Cehoslovaciei, rămași aproape dintr'o greșală țării vecine și aliate, cei 11.724 câți îi arată în jurul Apșelor statistica din 1920; și Românii de dincolo de Nistru, cu popasuri până către Caucaz și către ținuturile extrem orientale siberiene, pe cari scriitorii basarabeni cu pregătire și răspundere științifică îi socotesc la 600.000. O confirmare a însemnatului lor număr a fost înființarea acelei Republici moldovenești de peste Nistru, despre care astăzi nu se mai vorbește, dar a avut o activitate agitatorică ajutată și de elementul cultural al publicațiilor, periodice, broșuri, cărți, manuale didactice, și al conferințelor, în săli publice sau la radio. Se pare că postul dela Tiraspol face să se mai audă ca un ecou slăbit al celui început eroic, unele conferințe basarabene. Ceea ce a fost mai deosebit, dar deopotrivă de zadarnic, s'a arătat încercarea creării unui fel nou de limbă, mai moldovenească decât a noastră, se vede din ce intenții, și care nu putea duce nicăieri.

Aceștia sunt Românii din afară de granițele țării, dacă nu amintim pe emigranți și lăsăm de o parte pe Românii americani. Există astăzi mai mult de un milion de Români minoritari, pentru cari suntem în drept să așteptăm o legislație de apărare a sufletului lor propriu. România fericită, în formația ei de Stat actuală, a păstrat din trecut aceste lacrimi. Să n'o uite cei porniți să ne pizmuiască pentru un noroc fără pereche, și să n'o uităm, mai ales, noi!

MONOGRAFII DE ARTIȘTI. — Cartea pe care o am înainte, « Cécile Coutesco-Storck, Sa vie et son oeuvre » de d-l Léon Thévenin (Paris, Editions des Quatre Chemins) nu seamănă cu celelalte monografii de artiști ieșite mai înainte la noi.

Nu seamănă, întâiu, pentru că e o publicație de limbă franceză, apărută în Franța (aproape nu-mi vine să adaug, scrisă de un francez; d-l Thévenin începe să fie prea mult de-ai noștri ca să-l pot pune numai decât global între străini!) și prin urmare adresată străinilor. Noi am cunoscut până acum două asemenea colecții: una scoasă de Cultura Națională, e vorba, cel puțin, de cele două lucrări ale d-lui V. Cioflec, Grigorescu și Luchian, care trebuiau urmați și n'au mai fost, de Andreescu; alta, scoasă de Direcția Presei și a Informațiilor din Ministerul de Externe, sub conducerea d-lui Al. Buiușoceanu, la editura « Ramuri »; avem până acum pe Tătă-răscu, Aman, Han, Iser, Petrașcu. La aceasta din urmă textul franco-român, și, într'un caz, numai francez, înseamnă o oarecare apropiere de volumul Cuțescu-Storck. Numai o oarecare. Cea dintâiu monografie artistică românească mare rămâne însă aceea a lui Vlahuță despre Grigorescu. Cele mai multe din ele sunt istorice; tratează pictori cari nu mai sunt. Celelalte încearcă mai ales o caracterizare a operei și a stilului; viața oprește mai puțin.

Dar poate că nu o încercare de cadru, în care să se așeze, sau de cercetare comparativă, în care să-și găsească un loc pe scară, e pentru această monografie cel mai nimerit început al unei analize. Cartea merită să fie prețuită în sine, ca și cum nu i-am mai cunoaște tovarăși. În câteva privințe nici n'are.

Ea e o operă de iubire. Intre femei lucrul sună mai firesc. S'au unit adică mai mulți prieteni și admiratori cari au izbutit să editeze această strălucită realizare tehnică. In fruntea

comitetului de patronaj — care e drept că e așezat după alfabet, — se poate ceti numele plin de ecouri și de feminitate al principesei Marta Bibescu. Urmează principesa Alexandrina Cantacuzino, d-nele Ana Lahovary, Maltezeanu, la care ar fi poate nimerit să întâziem mai mult, Ortensia Satmary, Vlădoianu Ghica. Intre domni stau alături de Ion Bianu și Anastase Simu, foști miniștri Duca și Goga, scriitori și artiști Galaction și Van Saanen Algi. E un adevărat ospăț ideal și la mijloc, într'un vas înalt, acest mănunchi de flori. Iată una din deosebiri, de întreprinderile monografice mai vechi sau mai noi. Mai sunt și altele.

Ascultați acum pe d-l Thévenin. Incepe. Incerca să redau cât mai nezugrătos o franceză trecută prin toate apele: «Printre artiștii români a căror operă merită să treacă hotarele țării lor și să facă să le strălucească numele pe o cât mai largă rază, ne gândim că trebuie să amintim în întâiul rând pe acela al d-nei Cuțescu-Storck. Pictura românească îi datorește o bună parte din desrobire, deoarece, înzestrată cu o închipuire în acelaș timp înnoitoare și îndătinată, ea și-a plătit partea în smulgerea artei din gustul pentru realism, din estetica puțin cam scurtă la vedere, puțin cam îngustă, care nu se lupta cu natura ca să-i reproducă orbește imagina, și a îndreptat-o către pictura murală, în lucrări destul de frumoase și de constructive pentru ca apariția lor să însemne punctul de plecare al unei inițieri. » Cu-

o știu foarte aproape. (Numai două mici observații: Parmi les artistes roumains... nous pensons qu'il faut mentionner celui de M-me Coutesco-Storck, arată ca un fel de emoție a întâilor rânduri care, lipsind, ar fi vorbit mai puțin pentru d-l Thévenin, dar ar fi dat o expresie mai sigură; și al doilea, cred că numele ar fi trebuit scris Coutzesco, nu Coutesco, ceea ce îndepărtează de înțelesul și de sonoritatea lui românească. Nimicuri...).

E aproape un mic roman, de anecdotică, dar și de desvoltare spirituală, ceea ce aduce acum textul monografiei. O ființă hotărâtă își face loc din pagini, așa cum și-a făcut loc și din marmură, în portretul de tinerețe al sculptorului și soțului Storck, deschizător al volumului. Femeia trece din ostrovul de pe Olt până în atelierile Parisului și în localurile unde suntem deprinși să întâlnim mai mult bărbați, cum a fost cafe-neaua Kübler, căutându-se pe sine și căutând veacul. Viața o chiamă și artista o urmărește atentă și crudă. Tinerețea clocotește de aceste chemări și urmăririi. Pentru ca la urmă totul să se reverse, ca un alaiu de experiențe trăite și de meditații nespuse, în frescele largi sau în tablourile în care adesea culoarea se luptă cu simbolul. Și aș îndrăzni să spun că e și mai mult, istoria desvoltării unui artist român la începutul veacului al douăzecelea. De pe acum cei de astăzi încep să arate altminteri. Artiștii de-atunci gândeau și au păstrat obișnuința. Unul din meritele studiului d-lui Thévenin e surprinderea acestei trăsături la subiectul său. D-na Cuțescu-Storck iese din acest condeiu migălos o gânditoare, atât asupra sa și a rostului în societate cât și asupra lumii. D-na Cuțescu-

Motiv mural

Motiv mural

vântul din urmă trebuie să aibă pentru artistă farmecul unei apoteoze. El e întâiul în vocabularul teozofic, de care

decât o feministă: feminismul român a venit mai târziu. Eu am cunoscut-o teozofă și

știu ce spirit neastâmpărat și răscolitor, desnădejdea, pen-trucă foarte greu pot s'o stăpânească, a interlocutorilor ei. O știu din proprie pățanie.

Dator sunt să dau, la despărțirea de text și după ce i-am transcris întâile rânduri, acordul dela urmă. In el se recu-noaște caracterul întregului studiu. Criticul de artă s'a schim-bat într'un analist, mai puțin de estetică și mai mult de psi-hologie. Modelul era atât de plin de viață încât nu i-a îngă-duit decât la răstimpuri să-l părăsească din ochi. El i-a su-

D-na Cecilia Cuțescu Storck, marmoră de la Muzeul Simu, de Fr. Storck

praveghiat și i-a indrumat toate impresiile. Folosul e că lu-crarea n'are nimic din uscăciunea unei cercetări postume. Materialul de fapte tremură încă de legătura cu izvorul lui: «Fondul psihologic din care a fășnit această artă e un fel de sinceritate sălbatică, o obișnuință să nu se aplece decât la izvoarele adânci ale conștiinței, fără să fie seamă nici de che-mările modei, nici de șovăelile izbândeii. Nici nu se poate inchipui, îmi zicea într'o zi d-na Storck, puterea de expresie de care se bucură pictura când un artist se pricepe s'o de-părteze de viziunea zilnică și în loc să dea la iveală pe indi-vid, o pune să îmbrace simboluri.

In felul acesta ea ajunge la emoție, netemându-se să îm-prumute uneori, dacă trebuie, o anumită asprime personagiilor din trebuința de stilizare, de încheiere în efecte simple. In singurătatea în care își rostește formele, ea așază ființa ome-nească atât de departe de micimile vieții de toate zilele

incât privitorul e dator și el să-și înalțe mintea și s'o des-cătușeze de preocupările mediocre.

D-na Cuțescu-Storck năzuește astfel să pună în compo-ziții un fel de atmosferă de gândire, mai înaltă decât aceea în care se zbuuciumă existența noastră obișnuită, și care ne urcă în acel plan superior, plin de seninătate pașnică, unde se visează cei mai buni dintre noi și fiecare a încercat cel puțin odată să se sălășluiască, în clipele cele mai intense și mai limpede văzătoare ale vieții lui lăuntrice ». E un acord teozofic, prin contact îndelung spiritual. Modelul poate fi mulțumit.

Partea a doua, albumul, are 51 de planșe, care trebuie puse între cele mai bune reproduceri după un pictor român.

CULTURA MULȚIMII. — Atunci când se vorbește în-tr'un ciclu de conferințe asupra României, despre cultura mulțimii, cuprinsul noțiunii e altul și destul de limpede, față de enunțarea pură și simplă a unui asemenea titlu ca problemă în sine. Mulțimea aici nu e orice mulțime, ci însuș poporul românesc, iar cultura lui înseamnă atât creațiile proprii, cu legătură în trecut, precum și așezămintele și toată organizarea menite să le păstreze, să le desvolte și să le îm-prăstie între cât mai mulți, cu legătură, prin urmare, spre viitor. Ne aflăm în fața unei mari averi, de ordin sufleteș, a României de astăzi, care trebuie cercetată și cunoscută cu aceeaș râvnă, dacă nu chiar cu una nesfârșit mai vie, ca orice avere materială a națiunii.

Poate că e nevoie încă dela început să spui mai în amănunt ce înțeleg prin cultura mulțimii, ca să pot astfel îndreptăți atât materialul de fapte adus, cât și prelucrarea lui. Cu această definiție subiectul nu se amână, ci dimpotrivă, se apropie și se deschide cu multele lui răspântii.

Cultura mulțimii trebuie să aibă ca opus și deci ca întregire înăuntru noțiunii mai largi de cultură, cultura celor puțini. Aceasta nu poate fi decât cultura individualistă și creatoare, îngrădită ca izvor între specialiști, iar ca mediu de aplicare și de înrăurire directă, la clasele conducătoare sau la membrii culți ai societății. Această deosebire naște de multe ori părerea că ne-am afla în fața unor valori de clasa întâia, în folosul câtorva, și a altor valori de clasa a doua, lăsate la îndemâna mai săracilor cu duhul sau cu punga. E o părere greșită. Grecii cari vedeau când coteau pe după capul Sunion coiful de aur al zeiței Pallas Athene de pe Acropolea fericitei cetăți aveau acelaș fior față de frumusețea creației lui Fidias și față de interesul mai adânc al credinței în așezămintele religioase și politice ale poporului lor, fie că erau dintr'o clasă mai înstărită, fie că erau dintre muncitori. La ei, în afară de vreo înzestrare anumită, sistemul de circulație a valorilor, opera de educație, prin urmare, ajunsese la asemenea rezultate firești. O statuie a lui Praxitel era tot ea o unitate de cultură a celor puțini, cât se cioplea în atelierul artistului și se admira de câțiva cunoscători, și se schimba într'o unitate de cultură a mulțimii, atunci când se așeza în agora sau în templu. O tragedie a lui Eschil la fel; un adevăr de fizică matematică al lui Arhimed, pus pe apă într'o nouă construcție navală, așisderea. In societatea modernă această stare e și mai obișnuită. Nicio creație, oricât de înaltă, n'are viață, până nu găsește întâiu acest ecou și această primire și apoi aceste rădăcini în mulțimea în mijlocul căreia s'a aprins îndărătul unei frunți alese. Toată armătura de formule, care rămâne ermetică, e numai

o tehnică a inițiaților, întrupată pentru cei mulți și împărțită lor întreagă în apariția concretă a lucrului săvârșit. Toate calculele de inginerie sau de fizică înaltă care au dus la avion sau la radiofonie sunt foarte grele și, în existența lor abstractă, în stăpânirea unei tagme restrânse de specialiști, dar iată-le proiectate în întregime și parcă și cu ceva în plus, existența aceasta spațială încredințată societății, în avion și instalație de radio însăș. Sistemul de educație a unei națiuni nici nu înseamnă altceva decât găsirea puțințelor de punere în mișcare și de însușire în folosul tuturor a valorilor create de câțiva.

În cultura mulțimii la noi trebuie urmărită, pe de o parte opera făurită de popor și, pe de alta, organizarea lui în scopul creșterii și păstrării acestei opere. Creațiile singulare, ale culturii superioare, caracterizează mai cu seamă pe personalitățile creatoare; creațiile anonime răsfrâng însă chiar sufletul colectiv al unui neam. Ne vom recunoaște în ele fără greutate. După arătările lor vom putea trage căile cele mai sigure ale îndreptărilor noastre viitoare. Cultura individualistă are mai multă strălucire; cultura populară are însă mai multă căldură. Cu ea poporul român a putut să aștepte, prin toate suferințele, dreptatea istoriei.

Cea mai însemnată creație a mulțimii este limba. Limba românească, sub pecetea ei latină, sub care s'au așezat atâtea alte elemente de împrumut, slave, ungurești, grecești, turcești, ne-a dat-o poporul și tot el o păstrează. Propoziția luminoasă, care se întâlnește în proverb sau în zicală, construcția cu linii ușor de urmărit dintr'o poveste, versul cu mult cer și cu multe flori de câmp din cântecele de iubire sau din cele bătrânești, strigăturile istețe sau zeflemiste ale horii sunt toate alcătuirii de artă cu ajutorul limbii pe care le-au făcut cei mulți sau un glas dintre cei mulți care a căzut îndărăt, între ei și s'a pierdut într'al lor. O întreagă ramură a științei literaturii se adâncește în cercetarea acestei literaturi populare. Într'o vreme ea dase naștere aproape la o nouă religie care a pus mai apoi credință și culoare în toată școala romantismului. Desvoltarea scrisului nostru rămâne încă în bună parte în atârnamare de aceste tradiții. Lupta care n'a încetat, deși își zice altminteri, între sămănătorism și modernism, nu e altceva decât o formă a reacției împotriva precumpănirii elementului folkloric și istoric în literatura și viața noastră culturală de după 1900. Unirea cu Ardealul și cu Basarabia înprospătează cu un val nou un curent în scădere. Interesul pentru literatura populară se întoarce cu o viață nouă. Un nou șir de publicații fac dovada.

Din aceleași vremuri de când a vorbit, dacă nu cumva mai de mult, poporul a cântat. Melodia românească populară e o altă creație a mulțimii, în care se recunosc, la fel ca în limbă, înrâuririle călătoare dela miazăzi și dela miazănoapte, dela răsărit și dela apus. Prin ce e plângător și legănat vine cântecul bisericesc bizantin sau se strecoară manelele cob-

zarilor asiatici, prin ceea ce e săltăreț și năvălitor, unda slavă, prin ceea ce e duios și adânc sufletul din miezul Europei, dar cel care le primește toate, le împletește cu propriul viers și le supune bătăii lui centrale de tact, e acelaș meșter necunoscut pluriform și plurisecular. Culegerea cântecelor populare, care a început mai târziu și mai stângaciu decât a poeziilor, n'a avut urmări tot așa de puternice. O școală românească de muzică rezemată pe creația populară s'a dezvoltat cu mult mai mare sfială. Compozitorii s'au mulțumit la început cu transcrieri și prelucrări, care păstrau mai curată inspirația populară, dar în acelaș timp o izolau și n'o lăsau să pătrundă în regiunea cultă. În epoca a doua s'au ivit însă și compozitorii, cari căutau o muzică de înaltă creație, însă de caracter românesc, plecată tocmai din studiul melodiei populare. Expedițiile de descoperire a cântecului popular, cele

Toledo, desen de d-na C. Cuțescu Storck

Foto-technica

programatice și organizate, abia au pornit. Există astăzi o arhivă fonogramică, de cântece înregistrate pe suluri cerate la gramofon, înființată de Ministerul Instrucției și mai există o asemenea arhivă, foarte activă, a Societății compozitorilor români. Ambele au început să editeze foarte frumoase publicații cu o parte din rezultatul cercetărilor lor. Secolele de viață ale poporului românesc se umplu de cântec.

Mulțimea n'a știut la început să scrie, dar a găsit alte mijloace ca să-și însemne gândul și mai târziu să-și rostească dorul de împodobire și de artă. Femeea a cusut în pânză, la război sau cu acul, iar bărbatul a crestat în lemn sau a ars în pământ. De atunci ne vin și se dezvoltă în noi și noi alesături și potriveli, porturile cu ii și fote minunate desenate, velințele florale oltenesti sau geometrice basarabene, tot lemnul cioplit și tot pământul dat la roată și înflorit în culori și smălțuri. Poporul românesc se deslușește pe fundul lui istoric și protoistoric îmbrăcat pe trup și înzestrat în casă

într'un fel care, cu toate amestecurile firești, se dovedește al lui și îl deosebește între ceilalți ca o colectivitate cu o tre-

Motiv mural din casa Cuțescu Storck

buință de găteală și cu o știință a pregătirii ei, cu totul aparte. După arta cuvântului și arta cântecului, iată acum artele

celelalte, mai aproape de artele decorative și artele plastice, în care mulțimea s'a îndeletnicit cu iubire. Muzeu puternice și vestite dela noi, însuflețite și conduse de specialiști cunoscuți în toată lumea, își datoresc și existența și faima artei acesteia anonime. Mai urcați odată treptele care duc în sălile Muzeului de Artă Națională din București! Câtă armonie, câtă liniște, câtă bucurie de viață, dela Casa lui Mogoș până la troițele monumentale oltenesti și la scoarțele primăvăratiche întinse privirilor ca niște răzoare înflorite! Ce popor vine încet spre noi, în rânduri nesfârșite, pe sub ce curcubeu și în ce strae de lumină, din satele lui risipite pe plaiuri și pe văi?

Pentru toată viața ei, mulțimea și-a creat formele trebuitoare, așezăminte de drept, obiceiuri de proprietate și de muncă, feluri de judecată, înțelegere a lumii și a lui Dumnezeu, cultură materială alături de cultură spirituală. Poporul românesc este încă în măsură covârșitoare, un popor de plugari. Recensământul vorbește și în 1930 de o proporție de 80%. Ea a fost în trecut și mai mare. Urmează atunci dela sine că pentru cunoașterea în România a culturii mulțimii, cercetările trebuie să se îndrepte în întâiul rând spre sate. E calea care s'a bătut încă de pe vremea acelor înfocați Români din întâia jumătate a secolului al XIX-lea, de pe Bistrița și de către Ceahlău, cărora le datorim descoperirea poporului românesc din acest neașteptat punct de vedere. Se împlinește aproape secolul de când lucrăm în acelaș câmp. Multe au fost roadele, și ele ne-ar mulțumi dacă n'ar da de atâtea ori de gol lăcomia începătorilor, cari iau ce le cade în mână, și mai puțin chibzuința organizată, care așează fiecare fragment în întregul de unde nu e decât parte și luat își pierde înțelesul.

Când întâia noastră școală sociologică a vrut să cerceteze realitatea românească, ea s'a îndreptat către sate. Mă gândesc la Institutul Social Român și în deosebi la secția lui monografică. De șapte ani în șapte părți de țară deosebită, oameni de știință încercați și cu o metodă gândită în toate încheiturile ei, au făcut adevărate explorări în teren virgin. Călători întâmplători mai trecuseră uneori prin aceleași locuri, culegând ici un fapt și colo un altul. Răsfoiți numărul cel mai nou din revista Institutului, « Arhiva pentru Știința și Reforma Socială », ca să vă dați numai decât seama de deosebire. Pentru întâia oară satul românesc se arată în toată complexitatea lui organică, funcțiune cu funcțiune, dela cea geologică și geografică, a așezării, până la cea spirituală, a creației mistice și artistice. Pe măsură ce asemenea cercetări își vor putea publica rezultatele, cultura mulțimii la noi se va arăta în toată felurimea și în toată adâncimea ei. Alte cercetări, care să privească anume și celelalte 20 de procente de viață orășenească, vor putea să întregescă atunci cadrul și poporul românesc să stea înaintea noastră cu tot ceea ce puterile lui au fost destoinice să creieze pentru ca el să se adapteze mediului lui multiseclar și să-l stăpânească.

Dacă ne întorcem acum spre cultura mulțimii, din celălalt punct de vedere, al organizării și răspândirii ei, întâlnim între noi nenumărate forme de activitate cu această menire. Unele aparțin Statului și altele inițiativei particulare, cele dintâiu au ca pârghie școala, mai ales cea începătoare pentru toți, și celelalte, societatea culturală, căminul cultural sau casa națională. În ambele domenii suntem în pragul unor mari prefaceri. Ni le cer atât împrejurările naționale, cu trebuința unei apropieri între atâtea pături de populație, de

cultură deosebită, înmănușiate deodată în același Stat, cât și împrejurările internaționale, cu trebuința unei armonizări de tendințe sociale și politice protivnice. Am pipăit până acum mai mult terenul și am lăsat ca lucrurile să se așeze dela sine. Terenul e însă prea întins și îmbâcsit de probleme, iar lucrurile nu vor să se așeze dela sine. E nevoie și aici de o acțiune organizată și unitară, cu scopurile ținute neclintite și limpede înaintea ochilor.

Învățământul se leagă tot mai mult de viața locală, folosește adică nu numai elemente și îndrumări de pretutindeni, ci de cele cu un răsunset deosebit acolo unde se schimbă din valori pedagogice în valori de viață. El nu dă însă decât mijloacele înțelegerii și creării unei culturi a mulțimii, și nu aceea cultură. Școala e o întâie treaptă și treaptă dela sine înțeleasă, dar numai o treaptă. Până în capul scării mai sunt atâtea pe care trebuie să le pue sub pașii omenirii suitoare alte forme de organizare. Ministerul Instrucției se gândește la înființarea unui serviciu, după trebuințele noastre și după experiența pusă la îndemână de străinătate, care să implinească la noi această lipsă sau să facă mai bine și mai deplin ceea ce se face astăzi, răsleț și fragmentar. Cultura poporului preocupă atât de mult societatea omenească de după războiu încât pentru întâia oară s'a înghebat o societate internațională care are ca scop să-i studieze problemele în toate țările și să caute soluții. E caracteristic destul că această asociație își are sediul la Londra, între Englezi, poate poporul cel mai preocupat de problemele de educație. Pentru realizarea programului ei lucrează câteva comitete așezate tot în alte țări și cu obiect potrivit mai ales acelei țări; ele arată în același timp și întregul câmp de experiență și de realizări al culturii mulțimii astăzi. E un comitet pentru problema analfabetismului, altul pentru bibliotecii populare, altul pentru muzee, altul pentru cinematograf și radiofonie, altul pentru cultura muncitorilor din industrie. Ar fi destul să facem ceva asemănător, în organizare de servicii, cărora să li se dea în seamă câte una din aceste ramuri, ca să avem un oficiu pentru cultura mulțimii în România. E ceea ce va încerca să realizeze Ministerul Instrucției printr'o lege, care să aducă aceste două principii noi: problemele de cultură sunt deosebite de problemele de învățământ și trebuie tratate aparte, și al doilea, cultura, atât ca proces de creație, cât și ca proces de răspândire, e o operă de inițiativă liberă și se găsește în colaborarea tuturor celor cari o reprezintă, personalități sau așezăminte.

Aceasta e înfățișarea culturii mulțimii în România, ca valori proprii și ca forme de organizare. Ea e unul din bunurile noastre cele mai prețioase, pe care ne putem rezema în zile de primejdie și de care putem fi mândri în clipele când popoarele fac socoteala isprăvilor lor în lume. Cuvine-se să ne oprim înaintea ei cu tot fiorul și să-i dăm ce avem mai ales în suflete. Ca o apă, în care se adună orice mic strop, de ploaie, de rouă sau de lacrimă, ea păstrează și duce mai departe înviorând pe unde trece, către marea cea mare a destinului popoarelor.

DIN AN IN AN. — În fiecare Ianuarie, la 31, se implinește un an de când ne-a părăsit pentru totdeauna o scriitoare a tineretului și a eroismului moral. E vorba de Bucura Dumbravă. Istoria literaturii române, încurcată dacă poate să și-o însușească sau dacă nu trebuie mai bine s'o lase literaturii germane, pentru care a scris cel puțin cele două mari romane:

«Haiducul» și «Pandurul», n'o amintește. Cred că greșește. Cercul în care a trăit și a găsit înțelegere și prietenie, s'a sfâr-

Motiv mural din casa Cuțescu Storck

râmat, prin ani sau prin întâmplări. Dacă toți ar tăcea, ea n'ar mai fi, ar fi ca și când n'ar fi fost niciodată. Iată de ce,

cu acest fel de spaimă, a omului care simte cum în jurul lui singurătatea se face tot mai mare, înalț glasul meu, nu ca pe al meu, ci ca pe un glas al amintirii. Ar fi păcat să se piardă ceva care a fost atât de frumos și a trăit ca să ne facă viața mai înaltă și mai împodobită, ca un bulgăr de stea licăritor oprit în fundul cerului.

Anul acesta am sărbătorit-o din nou, în aceeași sală de serbări de școală primară. Fete ale triunghiului albastru ședeau pe trei laturi, în rânduri, și cântau. Poate că nemișcată și nevăzută, în locul liber dintre ele, Bucura Dumbravă asculta. Erau și ochi cari lăcrămau. E roua sub care se deschid și-și dau mireasma florile amintirii. Eram cu toții acolo numai ca să nu lăsăm să scape mâinilor noastre tot mai slabe, acest trecut.

Din paginile rămase dela scriitoare aș fi vrut să scoatem un ultim volum, pe care autoarea însăși nu l-ar fi cunoscut. După « Ceasuri sfinte », cartea cea din urmă tipărită de ea, el trebuia să se cheme « Ceasuri pământeste ». N'am izbutit să dăm decât o fasciculă de vreo sută de pagini, în 1927, la un an din noaptea târzie, când cineva mi-a bătut la poartă ca să-mi spue suspinând, printre zăbrele, din haine de iarnă care-l făceau necunoscut, ca soarta, că Bucura Dumbravă a murit, departe, la porțile de nisip ale Egiptului.

Întâiul capitol trebuia să sune: « Pe drumurile Indiei ». Bucura Dumbravă avea, ca scriitoare, deprinderea notației imediate. Ca un pictor, ea însemna uneori un efect de soare pe apă sau culoarea unui nor la un anumit ceas din zi, și ca un compozitor, atmosfera și tristețea. Abia răgazul de mai târziu aducea supunerea față de legile compoziției literare.

Un carnet de asemenea notații ni s'a întors, fără aceea care-l umpluse de scrisul ei mare și citeț ca un desen, și de pe drumurile Indiei. El prinde atât peisajul, cu punctații uneori de minunată evocare, cât și sufletul larg, deschis la orice vibrare puternică, al scriitoarei și gânditoarei. Prietenii o recunosc la fiecare rând, ca și cum le-ar vorbi din întuneric, dela biroul cu cele din urmă flori ale sezonului, cum îi era firea.

Scriitoarea e sigur că s'ar fi împotrivit să arate cuiva aceste rânduri, cu totul intime, ca amintire, și cu totul nelucrate, ca artă. Dar gânditoarea înțelege de ce cuvintele ei din urmă, cu atât mai prețioase și mai pline de viață, cu cât au fost spuse fără gândul să fie auzite de cineva, trebuie împărțite celor cari, prin voința ei, aveau aproape un drept să le-audă. Înțelege din lumea de dincolo, unde pe negândite a fost smulsă!

Nu știm dacă ni-e îngăduit să arătăm că rândurile ei de pe Ocean se încheie cu cea vedenie a țănarilor, peste căisorii cu coamă albă ai valurilor din largul Bombayului. Era ca un presimț. Marea Gâză cu trompa otrăvită luase trup atunci și începuse să-i ție tovarășie. Era sortită s'o ducă, pe aripile străvezii de friguri maligne, spre noui metempsihoze. Iar noi, nevinovații, o așteptam!

Toți cei câți o prețuia pe Bucura Dumbravă, fie pentru literatura ei puternică, fie pentru însușirile mari ale unei personalități înflorind fără sfială între prieteni, au să citească mișcați aceste pagini. Ei au s'o regăsească în ele întreagă, cu dragostea de drum, de oameni, de India și de flori. Cea din urmă propoziție nici n'are punct. Mâna s'a oprit parcă la un glas din necunoscut, după care apoi și toată ființa ei a plecat, scăpându-ne pentru totdeauna. Data de calendar însăși e o dată uitată. Mai multe zile au încăput sub ea. Era ca o desfacere din timp, care începuse.

Scrisul are toată prospețimea întâiei așezări pe hârtie. El poate fi menit, între altele, să dărâme părerea greșită a celor cari cred că Bucura Dumbravă nu ne stăpâna limba. E sigur că scriitoarea ar mai fi rotunjit și ciocănit; e sigur pentru noi cari-i știam felul de lucru migălos. Ceea ce avem alcătuite însă și așa niște prețioase pagini de literatură. Atât ca atare, cât și prin interes autobiografic și tragic, ele trebuie să atragă orice luare aminte.

Caetul de călătorie mai are abia încă pe atâtea rânduri câte am publicat; acestea din întâiele zile ale expediției indiene. Cele mai multe gânduri, Bucura Dumbravă le lăsase pentru o redactare la întoarcerea acasă. Această întoarcere acasă, duhurile care-i călăuzeau viața n'au mai vrut să i-o îngăduie.

Al doilea capitol al « Ceasurilor pământeste » trebuiau să-l alcătuiască « Invățăturile de viață pentru Carol Eduard ». Scurtele însemnări scrise de Bucura Dumbravă, mai ales în timpul războiului, a fost în gândul ei să facă un tot, nu numai pentru că s'au născut sub această zodie. Ea le-a pus astfel în frunte semnul focului nestins și le-a închinat băiatului celei mai bune prietene a ei, ca niște învățături care să-i folosească în viață.

Sunt în aceste vreo șaptezeci de pagini mari germane de mașină de scris, gânduri și simțiri. Gândurile sunt din marginea înfricoșatelor întâmplări de-atunci, și arată aceeași iubire largă de oameni, sau sunt în legătură cu autori citiți în acea vreme, Nietzsche bunăoară; simțirile bat drumuri de munte. Pagini întregi aduc aminte de « Cartea Munților », scrisă în aceleași zile.

În același capitol, în care a intrat « Steagul albastru », aș fi pus și « O candelă », tipărită prin 1914 în revista « Flacăra », dacă n'ar fi zăcut ascunsă acolo, până la această a șaptea aniversare a morții, când s'a aprins din nou și s'a coborât liniștit între noi, ca de un lăntug dintr'o boltă atât de înaltă că nu i se văd liniile. Ea are forma de scrisoare, răspuns unei prietene numite cu numele ei de munte. Cozia e, mi se pare, d-na Otilia-Mihail Otetelișanu. « O candelă » e tot atât de nouă astăzi ca atunci.

« Bucuro dragă,

Imi pare bine, că în fine te-ai întors. Ce spui de această vijelie a iadului, ce s'a deslănțuit asupra Europei și a stins toate candelile, la icoanele lui Hristos? Și când crezi că va putea străbate glasul celuiia ce va striga: « Veniți de luați lumină ».

Cozia

« Cozio dragă,

Dacă aproape în toată Europa s'au stins candelile icoanelor, se vede însă c'a fost scris să se aprindă una din nou în țara noastră, ca un semn tainic, de care să ne bucurăm.

În întunecosul an 1914, s'au descoperit de către învățatul arheolog Virgil Drăghiceanu în biserica Sf. Gheorghe Nou candela și mormântul lui Constantin Brâncoveanu.

Intorcându-mă din străinătate, în grabă am alergat la biserică și m'am așezat sub candela care păzește odihna vevodului martir din secolul al XVIII-lea, ca de pe acest loc de liniște și de reculegere să privesc în spre trecut.

M'am gândit de câte ori o fi stat și ingenunchiat acolo Maria Doamna, văduva Brâncoveanului, după ce adusese la

limanul țării scumpele oseminte, rămase șase ani de zile în mânăstirea insulei Halki, din marea de Marmara.

Pe atunci, în 1720, biserica Sf. Gheorghe era fără indoială mai puțin afumată, picturile bolților ei înalte străluceau în fețe mai vivoaie; Doamna însă de sigur că venea în spre seară, tiptil, însoțită de una sau două slugi credincioase. Tăcută intra în spațiosul naos, unde amurgul țesea pânze de aur stins cu urzeală de profir; în fund mai licărea poleiala minunatei tâmple, iar la dreapta în mijlocul bisericii, în fața unei ferestre, ardea statornic un punct luminos, ardea atârnat între boltă și pardoseala de lespezi, ardea într-o candelă de o frumusețe rară, lucrată în argint, cu trei colane de flori stilizate, flori brâncovenești, căci se găsesc pe toate clădirile voevodului.

Cernita Doamnă ingenunchia în tăcere, lângă piatra înconjurată de o împletitură de frunze adânc săpate și împodobită cu stema țării, dar fără nume. Icoane multe îi treceau pe dinaintea inimii, icoane de mărire și icoane de groază, și mai ales cele nevăzute de ochii ei: tăierea sofului și a fiilor ei, pe marginea mării, la Edikule — pe când ea stătea închisă cu femeile într'unul din turnuri — și apoi expunerea bieților morți însângerați și fără capete în fața bolții poleite a Sublimei Porți, unde sub soarele strălucitor, treceau eniceri, imami, precupeți și șiruri de catări încărcăți și împodobiți la gât cu mărgelile albastre... până când, în întunericul nopții, câțiva oameni plătiți scump ridicară trupurile ca și capetele, care fuseseră ținute, într'altă parte, în poarta Seraiului. Iar a doua zi nu se mai sinchisi nimeni de mica corabie neagră, care ducea în spre fermecătoarea insulă Halki, pe luciul albastru al mării, câteva lăzi, de sigur la fel cu cele în care mânăstirea, întemeiată chiar de Brâncoveanu, primea de obicei mărfurile cumpărate la Țarigrad.

Maria Doamna era vrednica soție a unui martir. Căci după atâtea grozăvii, nu se aruncase în mare, ba și mai mult nu-și pierduse credința. Deci mai știa să vrea, să dorească și să împlinească visul ei: — după șase ani aduse trupul sofului în țara unde domnise cu atâtea strălucire. Il aduse însă numai de dragul țării, nu într'u amintirea strălucirii lui, și-l înmormântă, fără să-i pomenească numele pe lespede, în una din multele biserici ridicate de el. Doar candelă îi încredință taina acestui mormânt, taina care putea să fie primejdioasă ultimei odrasle brâncovenești, scăpate tot prin vrednicia Doamnei, din măcelul dela Edikule.

Și sub minunatul vas de argint în formă de ciorchină, sub luminița statornică, sufletul viforat al Doamnei se închină, fără răsvrătire, până în ceasul, când îi fu dat să odihnească și ea lângă Constantin Brâncoveanu.

Candelă și-a păstrat taina timp de aproape două sute de ani. Ni-a fost dată la iveală în vremuri de vijelie, e o scânteie din focul sacru, pe care ne-o întinde trecutul strigând: « Veniți de luați lumină! » Lumina neclintitei smerenii, care e temeiul puterii sufletești.

Lumina aceasta ne spune: căile Domnului sunt de neînțeles pentru mîntea omenească. Dar omul e alcătuit din trei ipostaze, și printr'a treia, care e sufletul, se poate ridica deasupra groazelor, în fața cărora încremenește mîntea.

Ne spune: un popor nu ajunge la lumină nici prin bani, nici prin cuceriri de ținuturi întinse, ci numai prin cultura sufletească. Misiunea cea mai înaltă a unei țări ca și a individului este războiul în contra răului. Neamul care va fi

înțeles acest adevăr, dându-și seamă că pricinile întâmplărilor, atât ale celor personale ca și ale celor istorice, adică naționale, nu sunt decât morale, va fi un neam dătător de lumină, fie el cât de mic, politicește vorbind. Iar factorul cel mai puternic spre a împlini idealul acesta sunt femeile, căci ele sunt rânduite să aprindă și să vegheze candelăle sufletului.

Symbolic să ne fie, deci, chipul cucernic al Mariei Doamna, care ni s'a arătat parcă mai de aproape, mai deslușit, în aceste vremuri de restriște, închinându-se sub candela de argint ».

Bucura Dumbravă

REVISTA ISTORICĂ ROMÂNĂ. — Această frumoasă revistă albă, ca un trimes al tinereții istorice românești, universitară de altminteri cât și cealaltă, aduce în numărul ei ultim din volumul al doilea contribuții tot atât de originale cum au fost cele care i-au făcut vaza.

Uneori ele sunt o analiză a unei formule de drept vechiu, încăpută pe condeiul documentat și ascuțit al d-lui I. C. Filitti. E vorba de expresia: « Preadalica să nu fie », din documentele de întărire de moșii, care se pare că nu trebuie luată în înțelesul ei slav, ci în cel unguresc, și înseamnă nu o oprire să se vândă, ci o încredințare că nu se ia de domn.

Studiul d-lui Iosef Macúrek, « Michal (!) der Tapfere und die Böhmischeschlesischen Stände am Ende des XVI-ten Jahrhunderts », deschide o neașteptată zare nu atât asupra

motivelor de colaborare politică a lui Mihai Viteazul cu Rudolf II, cât asupra rosturilor moșiei Königsberg din Silezia pe care acesta i-o dăruise, și ale aceluși episcop Dionisie Paleologu, așezat acolo după 4 Aprilie 1601 și având destul răgaz până la 18 Octombrie, același an, să ridice o fabrică de bere și să cam pustiască pădurile înconjurătoare.

D-l Al. Rosetti face observații asupra ortografiei Academiei Române (1932), care dau încăodată la iveală, cu întreg aparatul științific și polemic necesar, toate șovăelile și contradicțiile, dar și multe din binefacerile noiei noastre așezări ortografice.

Cronologia tabelară a d-lui Al. A. Vasilescu nu dă decât întâia parte dintr'un studiu care va face dovada, și în parte o face și în această jumătate, că lucrarea nu poate fi atribuită, cum a scris mai în urmă d-l N. Iorga, Stolnicului Constantin Cantacuzino, ci unui autor mult mai târziu din secolul al XVIII-lea.

E bogată și nouă partea de cronică și de bibliografie, din care amintesc rândurile despre scrisorile apocrife ale lui Mihai-Vodă Viteazul de d-l Andrei Veress, o scrisoare românească a lui Gavril Movilă către Gaspar Grațiani (1620) de d-l P. P. Panaitescu și recenzia d-lui Gr. Nandriș asupra Individualității limbii române și elementele slave vechi de Ilie Bărbulescu, documentată și necruțătoare cum știm și omul.

Sunt aici și două pagini care mă privesc. Imi pare rău că trebuie să mă opresc la ele. Precum d-l C. C. Giurescu mărturisește, nu pentru mine a scris acest răspuns, așa cum eu, de altminteri, fără s'o mai mărturisesc, nu pentru d-nia sa făceam notița Istoria la răscruce, care i-a servit drept prilej (în treacănt fie spus: nu m'ar putea cita d-l C. C. Giurescu, Bucuța, cum imi zice de-acasă, și nu Bucuța, cum vrea să-mi zică d-nia sa?). Sunt însă oameni cari poate ne-au cetit pe amândoi și pricep că față de ei avem datorii, în afară de buna noastră plăcere să ne vorbim sau nu.

Când am scris cele câteva rânduri despre recenzia făcută de d-l C. C. Giurescu cărții d-lui N. Iorga, « Istoria Românilor și a civilizației lor » în traducerea d-lui Al. Lascarov Moldovanu, aveam numai ca o bănuială de partea de patimă care a înșirat în nu știu câte paragrafe materialul de fapte. Acum bănuiala s'a făcut siguranță. Felul cum d-l C. C. Giurescu crede că poate să-mi răspundă mie e desvăluitor.

Ce-am făcut eu, bun sau rău?

Întăiu, l-am cetit cu mare luare aminte pe d-l C. C. Giurescu, atât cu o deprindere de fost învățacel de istorie, cât și cu interesul oricărui Român om de cultură pentru o problemă de istoria Românilor. Ceeace m'a izbit numai de că a fost încercarea, foarte puțin științifică, de transformare a rezultatelor unei onorabile cercetări de amănunt, începută după cât am auzit încă dela Fontenay-aux-Roses și ocupație printre picături a unui creator în ramura lui, într'o mașină de distrugere a celei mai caracteristice personalități pe care ne-a dat-o această întâe treime de secol al douăzecelea.

Apoi, mi-am făcut datoria să atrag atenția asupra acestei

încercări. Suntem prea mulți cei cari credem în meritele pentru istoria Românilor ale d-lui N. Iorga și ne-am format sufletește de douăzeci și cinci de ani cu rezultatele cercetărilor lui, ca să ne fie îngăduit să tăcem. Era aici mai mult decât o simplă divergență între specialiști, menită să-și miște valurile în paharul universității sau al școlii noi istorice. Am lăsat de o parte faptele și am căutat să arăt că argumentarea în partea ei de antropofagie, nu se rezeamă decât pe niște premise anume fixate de autor ca să scoată concluzia voită.

Răspunsul d-lui C. C. Giurescu, care cuprinde și multe alte lucruri fără legătură cu terenul unde am mărginit eu discuția, nu poate să îndrepte această greșală. Nimeni n'a îndreptat o greșală prin stăruință îndărătnică și adâncire oarbă în ea. « Istoria Românilor » d-lui N. Iorga nu e pentru niciun om nepărtinitor o lucrare de sinteză, ca o încununare la șai-zeci de ani de viață a unei activități științifice. Ca să pui și un zămbet în observațiile mele, am scris că, de vreme ce cartea a fost elaborată în 1919, ea ar răsfrânge pe istoric și posibilitățile lui cel mult la 49 și nu la 60 de ani! D-l C. C. Giurescu nu înțelege și mă întreabă dacă socot că sunt mai scuzabile erorile dela 49 ca cele (eu aș fi zis: decât cele) dela 60 de ani? D-l C. C. Giurescu suferă, între altele, și de o formă mai acută de gravitate profesorală, care-l împiedică să prindă nuanțele.

De aceea nu răspund la atâtea alte lucruri din notița d-niei sale, care n'ar ajuta înaintării adevărului, ci cel mult aducerii noastre în scenă. Eu, ca « literat de profesie », cum imi zice d-l C. C. Giurescu, am alt domeniu decât al acestei polemici. Tot de-acolo aflui și că aș fi « propagandist cultural », și alte rușini asemănătoare! Ce-ar fi să mă apuc și eu să înșir aci toate profesiile sau ocupațiile, principale și secundare, existente și închipuie, ale d-lui C. C. Giurescu! Te pomenești că aș face dovada că sunt stăpân pe acea « metodă și esență a disciplinei istorice », care dau puțință d-lui C. C. Giurescu să scoată o asemenea lucrare și mă împiedică pe mine, biet laic înaintea unei științe ermetice, s'o pătrund și mai ales s'o apreciez. Singura dată când d-l C. C. Giurescu, atât de grav și de conștient de unicile d-niei sale rosturi și îndreptări, mai înveselește puțin, e când imi dă sfaturi. Iubesc prea mult istoria ca să mă ating de slujitorii ei. Dar l-aș ruga, aș putea zice: l-aș sfătui, fiind mult mai bătrân și sfatul la mine fiind un atribut al vârstei și al experienței, și nu o manifestare de ifos, să intervii ca în propria d-niei sale revistă, unde a dovedit neseriozitatea și aproape nulitatea științifică a d-lui N. Iorga, să nu se mai facă pe atâtea pagini citate și trimeteri nesfârșite la opera acestuia. Noi, cetitorii obișnuiți, nu înțelegem atâtea obiectivitate. Sau nu sunt toți colaboratorii acelei reviste chiar atât de conșinși de argumentele preemtorii ale d-lui C. C. Giurescu? M'aș găsi atunci în bună tovărășie și aș putea cere cel puțin o îngăduință și un tratament asemenea.

Teatru, muzică, cinematograf, radio

CASA DE ODIHNĂ CREMER. — Una din casele Predealului peste care s'a lăsat acum iarna, n'are nevoie nici de foc de cămin și nici de lumină ca să-și primească stăpânul. El stă acolo pe un scaun legănător și se gândește. Ține bra-

țele pe rezămători și capul aplecat în piept, după o veche obișnuință. Cine s'ar uita pe fereastră, după ce a suflat cald ca să topească ghiața, l-ar vedea așa nemișcat și ar vedea, prin el, un tablou pe perete sau florile de ger pe geamul de

cealaltă parte. Stăpânul a plecat de mult dintre noi. E compozitorul Robert Cremer.

Mi-l aduc aminte, mai mult decât în ființa pământească atât de aeriană încă de pe atunci, și mai mult decât în plânsul viorilor unei audiții la Ateneu de compoziții ale lui, dintr'un tablou de Macedonschi. El merge dela dreapta spre stânga, pe

tat ca niște citori, cu casa pe brațe, către Ministerul Artelor. Iată, pianul din salonul de jos! Cineva ridică încet capacul și încearcă un acord. Nu se poate să nu-și aducă aminte de mâna care a căutat aici, în seri de vis și de lucru, cu hârta dinainte, încrângătura melodioasă a unui motiv fugar. Și dacă nu-și va aduce aminte el, ne vom aduce noi!

Casa de odihnă pentru artiști «Robert Cremer» (La intrare părinții, cineva din familie și I. Minulescu)

o pânză mai mult lungă decât înaltă, într'un aer verde. Merge ascultând o muzică pe care noi n'o auzim, dar i-o cetim în față, pentru că urcă din el și e o melodie lăuntrică. E unul din tablourile noastre muzicale, fără alt adaus, și un portret care ne face de o potrivă de prețios atât modelul cât și maestrul. Muzica și pictura s'au întâlnit aici într'o creație rară.

Casa pe care Robert Cremer și-o ridicase la Predeal, între brazi tineri și sub paza munților, ca să-i fie loc de adăpost și de odihnă, a ajuns proprietatea Ministerului Artelor. Au dăruit-o părinții compozitorului, ca să fie o casă de odihnă pentru artiști. Ea e înzestrată cu tot ce a pus proprietarul ei cel dintâi. Viața lui se prelungește în lucrurile de trebuință, așa cum se prelungește în biblioteca de cărți și de partituri muzicale. Cei cari vor veni, ca să se bucure de dar, prieteni sau necunoscuți, se vor putea crede oaspeți ai colegului lor de odinioară, care din discreție le-a lăsat cheia casei și el n'a venit. A fost și gândul părinților, atunci când s'au îndrep-

Vara aceasta Ministerul Artelor va trimite acolo întâi oaspeți. Ii va desemna Societatea Compozitorilor, căreia, prin urmare, de fapt îi aparține casa, pentru că are întreaga folosință, Ministerul rămânând cu proprietatea de drept. Vor fi iară pe acea uliță care urcă, tăiată în piatră, valuri de armonii și apariții în ferestre sau la balcon de oameni cu gânduri. Robert Cremer, cel plecat înainte de vreme din această lume cu soare și dintre prieteni, va fi împăcat, așa cum vor fi împăcați și iubitorii și darnicii lui părinți, rămași numai cu grija să-i păstreze amintirea. Au găsit mijlocul cel bun. Casa se umple de oaspeți. Gazda e aici, în spirit, ca să facă înlesniri și să zâmbească. Moartea pământească n'o aduce numai decât și pe cealaltă. O plăcă discretă va trebui să amintească de aceasta și pentru trecătorii porniți spre Postăvaru sau spre Bucșoiu sau spre Piatra Mare, ca să ajungă sus, pe înălțimi pline de orizont, cu mai multă încredere în om. Casa de odihnă Robert Cremer s'a deschis!